

УДК 141.7:130.2

*Ксенія Гуржи***САКРАЛЬНІ АРХЕТИПИ СТРУКТУРИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО МІСТА**

Розвідка присвячена процесу складання структури західноєвропейського міста. Проводиться експлікація елементів цієї структури на етапі раннього середньовіччя (IX – XII сторіччя). Також приділено увагу впливу античного спадку, культу християнських святих, церковних структур, паломницьких практик та торгівлі на складання мережі європейських міст. Що в подальшому й визначає приналежність міст до європейського християнського простору.

Ключові слова: західноєвропейське місто, середньовічне місто, архетип, глокальність, універсалія культури.

*Kseniia Hurzhy***SACRAL ARCHETYPES OF THE STRUCTURE OF WESTERN EUROPEAN CITY**

Article is devoted to the process of determining the structure of Western European cities. There is held explication of the elements the structure of cities of the Western Europe during early Middle Ages (IX – XII centuries). Also focusing on the influence of the ancient heritage, the cult of Christian saints, church structures, pilgrimage, and trade practices on the development of a network of European cities.

The article pays attention on the sacred elements of the European Centre for the city. Are considered the degree of influence of the ancient heritage and the consequences of loss of power of tribal relations for forming urban communities; attention is paid to the influence of Christian religious archetypes to the social order of life in the «new city» and the emergence of new life practices caused by urban mode of existence. Analyzed further proliferation and agglomeration of entire networks of cities, their unions and associations in the single semantic space. These elements can subsequently determines the structure cities to The European Christian space.

Key words: city of the Western European, the medieval city, the archetype, glocal, cultural universal (human universal).

*Ксенія Гуржи***САКРАЛЬНЫЕ АРХЕТИПЫ СТРУКТУРЫ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО ГОРОДА**

Статья посвящена процессу собирания структуры западноевропейского города. Проводится экспликация элементов этой структуры на этапе раннего средневековья (IX – XII столетий). Также уделено внимание влиянию античного наследия, культа христианских святых, церковных структур, паломнических практик и торговли на становление сети европейских городов. Что в дальнейшем и определяет принадлежность городов к европейскому христианскому пространству.

Ключевые слова: западноевропейский город, средневековый город, архетип, глокальность, универсалія культуры.

На зламі тисячоліть виникає нове явище християнського світу, емблемою якого стає «уніфікований» концепт «Європа», а середовищем існування – специфічно організований із точки зору соціальних практик простір середньовічного міста. Зміна ставлення до міста відбувається поступово ідея одного міста – осердя імперії Карла Великого, змінюється наявністю багатьох міст, кожне з яких є самоврядованою християнською громадою, перетворюється на повторювану (а згодом – глокальну) форму організації людського життя.

Наприкінці I тисячоліття міста розгортаються не як незліченні світи, а як численні (але згодом здебільшого однорідні) реалізації християнської космогонічної моделі, територія яких укупі є територією реалізації християнського буття, а згодом і християнської цивілізації. Зокрема, англомовні дослідження [14 – 15] зараз звертають багато уваги на роль мережевих зв'язків міст в організації «традиційного» соціального простору Європи, доходячи висновку, що їх корені лежать саме у середньовіччі.

Якщо слідувати тенденції до так званого «просторового повороту» в гуманітарних науках, можна представити соціальний світ розведеним між полюсами локального й глобального, на перетині яких і формуються принципово нові життєві стратегії та культурні практики. Для позначення цього феномену виникає спеціальний термін: «глокалізація»¹. Глокальна реорганізація соціального простору

¹ Термін «глокальний» з'явився у дослідницькій літературі з 1990-х років для позначення процесів адаптації глобаль-

позначає той факт, що «території відрізняються одна від одної лише своїми неповторними візерунками того, як у них переплітаються долученість до глобальних потоків і наслідуванням місцевим культурним традиціям, соціальним стандартам» [11, с. 60–81]. Сама структура західноєвропейського міста, що закладається в ранньому середньовіччі, стає тією якісно новою формою організації простору для життя, яка буде відтворюватись знов і знов. Тому усвідомлення міста як найзагальнішої форми, покликаної зберігати, кодувати та передавати нащадкам інформацію про соціальний світ, його сакральний устрій та порядок – як певної світоглядної універсалиї європейської культури, є дуже перспективним.

Дослідники не мають одностайної думки з приводу причини виникнення та поширення нових міст у часи середньовіччя, часто це некритично констатується просто як факт та причина подальших змін. Такі спрощення й звернення до результату, а не до причини, зумовлені складністю врахування всіх факторів, що мали вплив на складний процес народження самої ідеї європейського міста та її фізичного втілення.

Ми можемо спробувати представити хід становлення нового на той час типу міста, відмінного й від античних полісів й від германських бургів, як логічний наслідок впливу чинників історико-соціальних (ступеня впливу античного спадку та наслідків втрати сили родоплемінних відносин для складання міської спільноти); релігійних (вплив християнських релігійних архетипів на соціальний порядок життя); побутових (поява нових життєвих практик, зумовлених міським способом існування; наступне розростання та складання цілих мереж міст, їх об'єднання в союзи та утворення єдиного смислового простору). З названими чинниками пов'язані елементи процесу постання нового християнського міста, які відбилися в його структурі.

Соціально-історичний контекст народження нового міста пов'язаний із питанням про роль спадку античної культури під час переходу від античності до середньовіччя та полемікою щодо так званого топографічного континуїтету/дисконтинуїтету античної культури й, відповідно, тяглості форм чи її відсутності між античним містом та містом, що з'являється в середньовіччі. У російського медієвіста Аделаїди Сванідзе є чудова метафора, за якою антична культура – гора, а варварські нашествия – це вибух, що підірвав гору, і її уламки розкидало навкруги. Поблизу «гори» античного світу уламки найбільші – це територія середземноморських південних регіонів, чим далі – тим ці частки античної культури все менші, та завдали меншого руйнування старим формам. Тобто романський вплив на європейські території, звісно, існував, він проявлявся і в експорті античних міських форм на території Європи, але така тяглість навіть у римських містах з часом слабшає. До того часу, коли на континенті склалася система середньовічних міст, місто почало закладатися й поставати на новій основі [5, с. 148]. Адже варвари успадкували місто, але не знали полісу як спільноти співгромадян. Так само й величність Риму не була для них чимось виключним, і статус римських громадян поступово прирівнювався до статусу городян інших міст. Деякі нові міста змінювали та замінювали римські, збереглися лише ті «старі» римські міста, які були відносно великими центрами й мали резиденції єпископів (Тур, Реймс, Ліон, Тулуза, Севілья, Майнц, Мілан, Равенна), навіть Рим перетворився всього лише на великий релігійний центр [8, с. 51]. У X-XI ст. виникають численні міста рейнської Німеччини, північної Франції та більшої частини Англії. Частина цих нових міст мала римське коріння, наприклад, Бордо, Лестер, Лорх – колишні римські табори. Деякі римські міста, такі як Лютеція чи Аргентората, стали основою для нових міст із новими назвами – Париж та Страсбург. Але нові міста, переважно ті, що закладаються у Північній Франції та Західній Німеччині (Майнц або Маастріхт) – вже мали якісний розрив з античним містом.

Більш високий порядок питання про античний спадок відноситься до поглядів на теорію світоглядного «розламу» між християнськими територіями Європи, що проходив із півдня на північ і позначав межу та кордон античного та племінного світів, та виникненням нової умовної межі між заходом та сходом, яка розділяла зовсім нові міста та міста з романським корінням.

Причину постання нових міст дослідники намагаються знайти, аналізуючи різницю між європейським містом та містами інших типів. Зокрема, Отто Герхард Екселе звертає увагу на соціальну історію та різного роду соціальні групи й доходить висновку, що саме багатоманітність груп є тією відмінною ознакою середньовічного Заходу, що зумовило її манеру розвитку. Екселе вказує на те, що світ східного християнства не зміг породити ні міст-комун, ні чернечих чи лицарських орденів; там не набули суттєвого значення об'єднання купців та ремісників [6, с. 141]. До того подібної думки

них господарських практик до місцевих умов, що відповідало його генетичному походженню від традиційного японського принципу «дочакука» («жити на власній землі»), а згодом поширився на інші сфери життя людини. Поштовх до його застосування та дослідження закладено у працях Р. Робертсона, М. Ланге, О. Согомонова, Б. Вельмана, К. Хемптон та ін.

доходив М. Вебер, визначаючи місто як союз городян зі спільними обов'язками, але рівних перед християнським ритуалом; символом цього союзу був святий (у християнстві), або міський бог (у язичництві) [4, с. 365]. Вебер виразно показав, що подолання сакральної родової замкненості відбулося завдяки християнському місіонерству [4, с. 366]. Тобто з переходом ідентифікації людини від родової спільноти до релігійної громади стало можливе нівелювання сусідсько-родових зв'язків та закладання міської спільноти за ознакою належності до однієї релігії, спільноти людей, що до того були територіально чужі один одному. Під час утворення середньовічних міст, громадянин вступав до міської корпорації як окрема особа. «Особиста приналежність людини до міського союзу, а не рід чи плем'я, гарантувала їй індивідуальний громадянський правовий статус» [4, с. 368]. Вебер називає середньовічне місто світським утворенням, що, маючи потребу в конституюванні культового зв'язку, задовольняло її через мережу церковних приходів. На думку М. Вебера, європейське місто було об'єднанням культурного характеру. Міська церква, міський святий, участь жителів міста в таїнстві причастя, офіційні церковні свята були самі собою зрозумілі.

Висновки Макса Вебера наштовхуються на той якісно новий релігійний світогляд, що не лише поєднав міську спільноту через євхаристичну єдність, а й революційно змінив уявлення про порядок організації соціального світу й простору для життя. Перш за все, з поширенням християнства пов'язаний феномен ґрунтовної зміни ставлення до смерті, до померлих, та їх культового шанування, що топологічно вводить нас до чітко окреслених *loci* (локусів святих поховань), або (в дослідженні П. Брауна) *loci sanctorum* – місць святих. «Усипальниця, що вміщувала могили чи, частіше, частки мощів, дуже часто мала досить просту назву: «місце», *loci sanctorum*. Вона була місцем, де звичайні закони могил призупиняли свою дію» [3, с. 22]. Античні кладовища розташовували поза містом, античний космос віддавав померлих некрополям – місцям, де панує хаос. Цей світогляд переломився не одразу, навіть усипальниця апостола Петра (на Ватиканському пагорбі) була розташована поза Римом [3, с. 19].

Якщо зіставити ставлення до поховань у пізній античності та ранньому середньовіччі, не важко побачити очевидну різницю: змінилася схема розташування поховань, померлі були тепер допущені знаходитись серед живих, більш того, вони цим самим забезпечували відправу культу й існування християнської спільноти. У християнстві літургія здійснюється тільки перед вівтарем (престолом), де людина найвірніше черпає сакральне. Ця дія якоюсь мірою відносить до перших християнських літургій, які відправлялися в катакомбах на гробницях мучеників. Таким чином, вівтар спочатку – це могила праведника, а тому, до сьогоднішнього дня, де б не зводився новий вівтар – у нього закладають частку мощів праведника, святого. Обов'язковість такого процесу встановлюється на помісному Карфагенському соборі (393-419 рр.) і забезпечується Священним переказом церкви. Зокрема 94 правило згаданого Собору говорить, що «всюди на полях і в містах поставлені нібито в пам'ять мучеників вівтарі, при яких не виявляється покладеним ніякого тіла або частини мощів мученицьких, та зруйнуються» [9].

Офіційні релігійні очільники стають першими прибічниками розповсюдження культу святих, структури церковної влади на Заході зводяться ними на підвалинах існуючого культу, в уже освяченому сакральному християнському просторі. Відбувається процес постановки статусу могил святих на службу доцентрових зусиль зі збирання християнських земель. Філіп Ар'єс говорить про «проникнення померлих у серце міста», коли «навколо цвинтарних базилік росли нові поселення» [1, с. 65]. Відтепер християнський світ можна описати як множину храмів із вівтарем у центрі, навколо яких формується подібна структура нових міст.

Зміщення акценту в розумінні сакрального призводить до міграції смислового центру міста, до заснування середньовічних міст поблизу чи навколо церковних структур, які, в свою чергу, будувалися навколо місць загибелі мучеників чи поховань святих. Спершу, основу середньовічного міста складали його укріплене доміське ядро (замок, бург, табір, монастир, абатство чи соборна церква) та торговельно-ремісні передмістя, що оточували його. Хрестоматійним прикладом у цьому сенсі є місто Мілан. Будучи до IV ст. маленьким античним містечком, із VII до XI сторіччя він перетворився на визначне місто середньовіччя, чому сприяли кілька факторів: по-перше, Мілан зберігся завдяки своєму економічному значенню, місто поєднало водним каналом із Павією; по-друге, закладені ще в пізній античності церкви та храми зазнали суттєвих перебудов, наприклад, Амвросіанська базиліка, збудована ще у 379-386 рр. св. Амвросієм Медиоланським на місці поховання ранньохристиянських мучеників (вона ж «Базиліка мучеників»), до цього часу збереглась у вигляді перебудови за ломбардо-романським зразком у 1099 році. Саме вона стала точкою тяжіння для християнських паломників.

Закладання численних храмів чи розширення попередніх було наслідком того, що вони стали новими домінантами міста. Початкова роль у культурі померлих як місця вшанування поховання мучени-

ка чи святого за межами міста, на цвинтарі поступово доповнюється роллю центра християнського публічного життя. Ле Гофф зібрав цікавий матеріал із приводу того, що королівські династії на християнських землях почали створювати королівські некрополі: «в Німеччині це собор у Бамберзі, в Англії – Вестмінстерське абатство, абатство Фонтевро в Анжу – для перших Плантагенетів, базиліка Сан Ісидро в Леоні – для королів Леону та Кастилії; собор Сен-Бавон у Генті для графів Фландрії, а для французьких королів – базиліка Сен-Дені» [8, с. 85]. Усі названі церкви займають центральні місця в містах-резиденціях королів. Таким чином, у світогляді спільноти християн площа (форум античного міста), так само, як і будь-яке інше доміське ядро поселення, втрачають значення центру міста, ним стає храм та поховані святі, віра у воскресіння яких була закріплена 11 членом Нікео-Цареградського символу віри.

Ще одна важлива тенденція в процесі постання нового міста пов'язана з особливостями функціонування християнської громади. Ле Гофф, зважаючи те, що спільнота християн має орієнтуватися на свого духовного керівника – єпископа, позначив її як «поширення єпископського міста». Єпископ ніс відповідальність за збереження культури й відправу ритуалу в церквах міст. Дослідник середньовічної історичної географії В. Самаркін, ведучи мову про залежність розташування міст від локалізації єпископату та церковної ієрархії, наводить такі дані: «зі 123 міст Німеччини у XI ст. 40 були єпископськими, 20 розташовувались поблизу великих монастирів, а інші 60 міст були центрами великих феодалних володінь (у тому числі 12 – королівських резиденцій)» [10, с. 97]. Існують історичні приклади, коли статус єпископського/архієпископського міста закріплювався на рівні державних, владних структур. Дуже промовистим у цьому контексті є релігійно-урбаністичні ініціативи Оттона I, що вплинули на майбутнє життя нової Європи. Роберт Бартлет так характеризує його майже революційний проект: «у 948 році він [Отгон] створив, або сприяв створенню ланцюга нових єпархій вздовж північної та східної межі імперії. У 968 році він увінчав довгий підготовчий етап тим, що надав своєму улюбленому дітищу Магдебургу архієпископський статус» [2, с. 16]. Це означало зокрема, що Магдебург перетворився на форпост для християнізації слов'ян, й розглядався як церковна метрополія для їх міст. Від Оттона I йде також систематизація специфічно міської правової системи, яка отримала згодом назву Магдебурзького права й стала певним каноном міста як глобальної форми.

Майже одночасно з процесом визначення внутрішньої структури середньовічних міст відбувається й поширення, розростання та закладання нових міст, налагодження стосунків між ними через паломництво та торгівлю, що сприяло поєднанню міст в умовну урбанізовану мережу. Бартлетт, досліджуючи напрямки міграції тогочасного європейського населення, підкреслює, що вона мала характер відцентрового руху (з центральних районів Європи до її околиць), мережа торговельних зв'язків, судовоправових підпорядкувань чи інших міських контактів у географічному плані розходила від центра до периферії.

Колонізація нових територій була нерозривно пов'язана з торгівлею та торговцями-купцями, які в свою чергу, послуговувались паломницькими маршрутами. В. Самаркін реконструює у своїх роботах маршрути паломників із зупинками та вузловими переходами в тогочасних містах, кожне з яких мало власного святого покровителя: «При величезній кількості католицьких святих середньовічні міста не були позбавлені можливості обирати заступника. Чудодійні якості, що приписувалися святым, приваблювали тисячі прихильників св. Антонія до Падуї, Амвросія – до Мілана, Марка – до Венеції, Януарія – до Неаполя, Павла – до Нарбонни, Дені – до Парижа, св. Бенедикта – до Монте-Кассино» [10, с. 112]. Великим центром релігійного паломництва був Рим, дорога, що вела до нього, – «шлях пілігримів» – була популярною і серед європейських купців. Цей маршрут пов'язував торговельні центри Тоскани, Ломбардії, Лігурії з іншими містами континенту. Поряд із єрусалимським та римським паломницькими маршрутами стояв шлях до Сант-Яго де Компостела (до мощів св. Якова). Шлях «Святого Якова» склався як ціла мережа різних маршрутів, які практично пролягали повз інші святі місця. Цей шлях пізніше оформився в чотири основні напрямки, що сходилися на території Франції до піренейських перевалів: поденський, лиможський, турський та тулузький. Названі шляхи зливалися в один у районі Памплони й далі тягнулися через північну Іспанію до Сант-Яго де Компостела. Такі маршрути ніби сіткою з'єднують поселення та долучають до християнського універсуму землі між містами.

У зв'язку із закладанням міст, пов'язаних із паломництвом, англійський дослідник Норман Паундс у роботі «Середньовічне місто» пише про так звані *prescriptive towns* – директивні міста, які закладено ще до встановлення феодалного устрою, але вже не за римськими зразками. Це міста-аномалії, що становили певну загрозу містам феодалним, закладеним із X ст. – міста Центральної Європи, що

росли навколо монастирів. Автор зазначає, що ці міста виконували водночас і торговельні функції та створювали попит на ті товари, що могло запропонувати місцеве населення [16, с. 10].

Одночасно з паломниками прокладеними ними шляхами йшли купці. Часто в містах (під протекцією міських святих) влаштувалися ярмарки [10, с. 111]. Паломництво не лише стало «локомотивом» розвитку торгівлі, а й чи не єдиним шляхом розповсюдження інформації. Р. Бартлетт, говорячи про італійську систему обігу товарів і мережу торговельних шляхів, із цього приводу пише: «італійці... налагодили своєрідний інформаційний обмін. Радикальне розширення їх обріїв у XI–XIV ст. перетворило латинське християнство на інтегровану систему з розвинутою та розгалуженою мережею внутрішніх контактів, чого до того Європа не знала» [2, с. 211]. Купецтво також мало і зворотній вплив на поширення, розвиток та закладення міст. Український історик О. Карліна, зважаючи на те, що купці та торговці не вписувалися в схему феодальних відносин, звертає увагу на протистояння міста усталеному феодальному суспільному устрою [7, с. 30] й зазначає, що їх наявність у просторі міста є симптомом нового періоду в уже урбаністичній Європі.

Із професійною діяльністю купецтва можна пов'язати активність із заснування східноєвропейських міст за зразком хартій та складання мережевої структури дочірніх міст. Дослідження Роберта Бартлетта присвячені, зокрема, «юридичній моделі» становлення міста. Дослідник звертає увагу на закони, за якими закріплюється статус «місто» за тими поселеннями, які об'єктивно (за економічними чи демографічними показниками) на цей статус не заслуговують. За міркуванням автора, в результаті діалогу між «городянином», феодалом, єпископом, абатством, королем тощо виробляється закон за яким віднині житиме місто: «міська хартія була документом великого символічного значення, яке знаменувало собою початок нового історичного етапу», й далі, кожне нове місто могло постати двома способами: 1) воно могло купити собі свободу за кошти ремісничих гільдій та об'єднань городян; чи 2) залежне місто могло отримати свободу у подарунок. Бартлетт пише, що раніше за інших міські вільності здобули області навколо Рейну, а всі інші міста стали брати за зразок модель Лотарингії та Рейнської області: «Промені цього впливу розходилися радіально у всіх напрямках – від Нормандії до Англії, Вельса й Ірландії, від Вестфалії – через Гольштейн до Естонії, від Нової Кастилії – в Андалусію. Шотландське міське право початково походило від законів Ньюкасла-на-Тайні, а в Богемії перші міські конституції були створені на базі саксонських моделей» [2, с. 197]. Таким станом речей пояснюється подібність міської забудови, топографія міст, однаковість способу повсякденного життя, регламентованого єдністю міського юридичного простору, так званого «громадянського мінімуму» того, як треба жити і як чинити.

Уже до XII сторіччя склався та діяв стандартний набір нормативних положень, наслідком чого стало «народження цілих сімейств міст, тобто груп міських поселень, чие життя регламентувалося законами за зразком і подобою «матері міст», хоча б на початку. Одночасно такі подібні нові міста, утворюючи мережі, мали порівняно з попередніми міськими поселеннями високий рівень внутрішньої різноманітності. Ця точка зору представлена спеціалістом із середньовічної урбаністики Джоном Калмером і ґрунтується на матеріалі північно- та східноєвропейських міст VIII–XII ст. Автор пише, що для міста «основними є поняття «високого різноманіття» й «високого рівня інформаційного потоку» [13, с. 235]. Різноманіття означає існування кількох різних груп населення з різними інтересами, що й є показником міського середовища.

Аналіз міських мереж підштовхує до визнання того, що розпочинається процес певної уніфікації як фізичного так і смислового й символічного простору Європи. Дехто вбачає в цьому навіть початок глобалізації. Англійський науковець Р. Вербругген [17], досліджуючи процеси глобалізації та становлення міських мереж доби середньовіччя і раннього нового часу в Європі вказує, що саме міста є вузлами глобальних мереж національного та транснаціонального рівня. Сьогодні до цих мереж класично відносять напрямки інтересу сервісних фірм (банки, страхові компанії, аудиторські фірми, рекламні агенції тощо), всі ті потоки, що несуть корпоративну інформацію, знання і капітал між різними офісами єдиної структури. Локалізація фірм територіально, у містах, дозволяє констатувати з'єднання міст у мережі. Але автор задається питанням, чи обмежується створення подібних транснаціональних мереж міст лише нашим сучасним суспільством? І, використовуючи поняття з теорії *city network* (мережевої структури міст), переносить їх на інший історичний контекст – існування транснаціональної мережі міст, породженої діяльністю комерційних міських структур у Європі, починаючи з середньовіччя. Підстави складання такої мережі пов'язуються дослідником зі слабкістю державних структур та інтегрованістю міст, що були в змозі вступати у відносини, незважаючи на рамки територіальної держави.

Ці факти дозволяють Р. Вербруггену поставити наступне питання: чи справді глобалізація і так зване мережеве суспільство, справді є феноменами лише сучасності? Тому дослідник уточнює понят-

тя «глобалізація» до значення «існування віддалених економічних відносин між містами по всьому світу». Й віднаходить подібні процеси у середньовічній реальності – містах, поєднаних потоками інформації, товарів, капіталу тощо.

Часто зародження передумов глобалізації пов'язують із хрестовими походами, які з кінця XI ст. розпочинають процес остаточної консолідації християнської Європи як єдиного цілого. А епоху Великих географічних відкриттів вважають поштовхом до формування єдиного (тобто придатного до уявлення) світового економічного простору. І хоча навіть наприкінці середньовіччя, «глобалізація» була явно не глобальною, а Європа не найбільш розвиненим із регіонів світу – саме там і на той час (уже до XII-го століття), міста розвивалися відповідно до нового архетипу, що набув глобального статусу.

Варто в цьому сенсі звернутися до «здобутків цивілізаційного значення» [12, с. 112–113], які уможливили, перш за все економічні зв'язки і належали норманам (або вікінгам): перш за все, йдеться про розширення меж обжитого світу через географічні відкриття (з кінця VIII ст. Ірландія та Лонгфорти – Дублін, Уексфорд, Корк та ін. – Ісландія, Гренландія, Америка), й долучення нових доступних територій до процесу торгівлі та єдиного культурного простору. Нормани передали естафету союзам міст, перш за все, союзу Ганзи (XII ст.), який став новою формою існування мережі міст, набутої ними в результаті об'єктивних історичних причин. Союзи на кшталт ганзейського виявилися зручним способом тиражування уявлення про зовнішню форму міста в конкретних локальних територіальних умовах.

Спочатку ганза – це купецьке утворення, що дуже швидко перетворюється на Ганзу (союз) міст, переважно німецьких. Появі таких союзів передувало занепад зв'язку з центральною владою. Державна влада більш високого порядку не могла задовольнити потреб міста, наприклад, врегулювати зв'язки з князями чи захистити торговельні шляхи. Поступово Ганза перетворилася на мега-утворення – на початок XV ст. вона налічувала близько 160 міст лише Північної та частково Центральної Німеччини [5, с. 125], також у мережу входили західнослов'янські міста. Торгівля супроводжувалась переселенням, паралельно закладалися нові міста. Ця мережа покривала весь Балтійсько-Північно-морський регіон: від Новгороду до Лондона й від Бергена до Брюгге.

На східних територіях розгорталось аналогічне об'єднання союзу ломбардських міст яке, на думку дослідників, передувало зародженню, чи навіть відродженню, у середні віки відчуття італійської єдності; діяв Швабський союз міст та інші мережі. Такий контекст розуміння світових процесів цікавий у тому сенсі, що констатування виникнення в середньовіччі нової форми міста з закріпленою структурою, пов'язаною з релігійними архетипами, та тиражування цієї форми територіями, що згодом будуть об'єднані мережами міст в єдиний європейський простір, цілком можна сприймати як процес відтворення локальних міських форм у глобальних масштабах континенту.

Таким чином, європейське місто постає з раннього середньовіччя як своєрідне, не схоже на жодне до нього утворення. На початок XII століття на території Європи склалися цілі мережі міст, сукупність яких створювала земний вимір християнського космосу. Це були якісно нові утворення, порівняно з античними полісами – подібні одне до одного за своєю архітектонікою, вони розташовувалися на перетині інформаційних потоків того часу й самі створювали їх. Водночас, за своєю сутністю це були християнські міста, що відбивали уявлення християнської свідомості про устрій світобудови, сенс історії та призначення людини. Елементи структури центру міста створили ядро міста як глокальної форми. Всі вони повторювали немовби архетип, який міг та мав відтворюватися в будь-якому новому локусі, розширюючи, з одного боку, межі нової Європи, а з іншого, межі кількісного, горизонтального організованого простору уніфікованої та раціоналізованої культури.

Література:

1. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти / Филипп Арьес; [пер. с фр.; общ. ред. С. В. Оболенской]. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Прогресс-Академия», 1992. – 528 с.
2. Бартлетт Р. Становление Европы: Экспансия, колонизация, изменения в сфере культуры. 950 – 1350 гг. / Р. Бартлетт; [пер. с англ.]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – 432 с.
3. Браун П. Культ святых. Его становление и роль в латинском христианстве / П. Браун; [пер. с англ.; под ред. С.В. Месяц]. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 208 с.
4. Вебер М. История хозяйства: город / М. Вебер. – М. : Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2001. – 576 с.
5. Город в средневековой Цивилизации Западной Европы. Т. 1. Феномен средневекового урбанизма. / А. А. Сванидзе [отв. ред.]. – М. : Наука, 1999. – 390 с.
6. Гуревич А. Я. Индивид и социум на средневековом Западе. / А. Гуревич. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. – 424 с.

7. Карліна О. Три суспільні стани і проблема міста в середні віки / О. Карліна // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – С. 29–32.
8. Ле Гофф Ж. Рождение Европы / Жак Ле Гофф; [пер. с фр. А. И. Поповой; предисл. А. О. Чубарьяна]. – СПб. : «Александрия», 2008. – 398 с.
9. Правила Карфагенского собору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krotov.info/acts/canons/0419karf.html>
10. Самаркин В.В. Историческая география Западной Европы в средние века: [учеб. пособие] / В. Самаркин. – М. : Высшая школа, 1976. – 248 с.
11. Согомонов А. Ю. Глокальность (Очерки социологии пространственного воображения) // Глобализация и постсоветское общество / под ред. А. Согомонова и С. Кухтерина // «Аспекты – 2001». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalculture.ru/glokalizacija/aleksandr-sogomonov-glokalnost-2>.
12. Соколова М. В. История туризма. Учебное пособие / М. Соколова. – М. : Мастерство, 2002. – 352 с. – С. 112–113.
13. Callmer J. Urbanisation in Northern and Eastern Europe, ca. AD 700-1100 / Johan Callmer // Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 1. The Heirs of the Roman West / Edited by Joachim Henning. – Berlin: 2007. – pp. 233–271.
14. Innovation and creativity in late medieval and early modern European cities / edited by Karel Davids and Bert De Munck // Published Farnham, Surrey, England: Ashgate, 2014. – м 420 p.
15. Organizing European Space / edited by Christer Jonsson, Sven Tagil, Gunnar Tornqvist // London; Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications, 2000. – 224 p.
16. Pounds N. The Medieval City (Greenwood Guides to Historic Events of the Medieval World) / Norman John Greville Pounds. – Greenwood Press, Westport, CT, and London, 2005. – xxix, 265 p.
17. Verbruggen R. Globalisation and city networks in late medieval and early modern Europe. / Raf Verbruggen. – Department of Geography, Loughborough University. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www2.le.ac.uk/departments/urbanhistory/uhg/past-conferences/2008/Verbruggen_UHG2008paper.pdf

Рецензент – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту проблем штучного інтелекту НАН і МОН України **О. В. Білокобильський**.